

Dr. Sait EBİNÇ

1950'li Yıllarda Van'da Politik Kültür ve Kamyoncular

Bu araçlar o dönemde yük taşımaktan ya da ticari endişeden öte bir sınıfsal gösterge ve prestij vesilesi olduğu için Şöförlerin Van'ın sokaklarında caddelerinde seyir halindeyken "kimler beni seyrediyor" diye çevresine mağrur nazarlar gönderirken direksiyonda olduğunu unuttuğu bir gâflet anında gidip ya bir ağaca ya da kanala tosladığı türden kazaların yoğun olduğunu tahmin etmek zor olmasa gerek.

Yıl 1953 Demokrat partinin iktidarda olduğu yıllar. Kentimizin belediye reisi halk arasında "Çolu" lakabıyla maruf karizmatik kişiliğiyle Şükrü Kösereisoğlu. O yıllarda kentimizin ilk sinemacısı Şefik Saydan'ın Halkevlerinden müdevver sinemasında kahramanlık sinemalarının sergilendiği. "vilen" nidâlarıyla ayağa kalkıp her defasında teşrifatçılar tarafından uyarılan seyircilerin gerçeklikle sanallığı tam ayırd edemediği yıllardır. Yine o yıllarda kentimizin medarı iftiharî rahmetli Akşit Göktürk'ün Lise'de öğretmenlerin iltifatına mazhar olduğu yıllarda Gönül Adıgüzel. Nuri Vargü'nün, Turgut Müngen' le birlikte en güzel yağlıboya resimleri ve grafikleri çizdiği yıllar.

Çarşının bir köşesinde Mumcuoğullarının İstanbul Berber Salonu'nun vitrininde Traştan sonra Kolonya da sürülür" ün müşteriye ekstra olarak haber salındığı yıllardan söz ediyorum. Öte yandan Van'da neredeyse her türlü teknolojinin ilklerini getiren

adam ünvanını fazlasıyla hak etmiş Enver Perihaoğlu'nun "Acentam Senin" diye köylülere göz kırpdığı yıllardır. Yine bu manzaranın bir başka bileşeni Mütedeyyin hacı ağa esnafının öbür dünyanın avansını bu dünyada sermayeye ve servete tahvil ettiği yıllar.

Bu yıllarda ikinci kuşak Siirtli hemşerilerimizin de artık atın ve eşeğin sırtından inip çerçiliği bırakıp şehrin işlek caddesinin köşe başında dükkan ve mağazalarını yavaş yavaş açtığı yıllardır. O yıllarda Van'ın nüfusu on dört bin. Neredeyse bugünkü bir ilçe büyüklüğünde herkesin herkesi tanıdığı cesamatte bir nüfus.

O yılların başka bir özelliği Van'da insanların modern teknolojinin ürünleriyle henüz tanıştığı yıllar sayılır. Yine o yıllarda belediye reisinin "cipi"nin halk arasında reislikten daha önemli olduğu ve daha çok konuşulduğu anlaşıyor. Gerçi bu Jip rahmetlinin başına Encümen-i Daniş'de "Luzûm-u

Muhâkeme" gibi bir belâ açsa da, daha sonra reis bu davada kendini ibrâ edecektir. Yine o yılların gazetelerinin Van'da çok sayıda kamyon ve bisiklet kazasından söz etmeleri hemşehrilerimizin teknolojinin ürünleriyle o günlerde henüz tam ünsiyet kesb etmediğine işaret etmektedir.

O yıllarda modern teknolojiyle bu yoğunlukta ve yakınlıkta ilk kez tanışan bir kent için ilginç espri ve estantanelerin ortaya çıkması eşyanın tabiatı gereğidir. Bu kadar az nüfuslu ve az araçlı bir kentde bu kadar çok kazanın vuku bulmasının nedeni sizce ne olabilir? Benim tahminime göre bu kazaların kahir ekseriyetinin esbabı-ı mucibesi Bu araçlar o dönemde yük taşımaktan ya da ticari endişeden öte bir sınıfsal gösterge ve prestij vesilesi olduğu için Şöförlerin Van'ın sokaklarında caddelerinde seyir halindeyken "kimler beni seyrediyor" diye çevresine mağrur nazarlar gönderirken direksiyonda olduğunu unuttuğu bir gâflet anında gidip ya bir ağaca ya da kanala tosladığı türden kazaların yoğun olduğunu tahmin etmek zor olmasa gerek.

Bu kazaların bir başka nedeni; geleneksel ve kapalı toplum yapısında kadın-erkek ilişkilerinde uzaktan aşık olduğu ama asla konuşmadığı aşkı-memnusuyla en sesiz iletişim biçiminin en gürültüsünden kamyonla yapılıyor olmasından daha doğal ne olabilir ki. Babasından habersiz kontağı kapıp kamyonla sevdiği dilber'in sokağından şöyle bir geçmekten başka kabahatı olmayan gencin yüreğini yakan naif aşkın bedeli düz yolda gidip kanala düşmekle sonuçlanmasından daha mukadder bir şey olabilir mi?

Efendim kamyon deyip de geçmeyin 1930 yıllara ait bir fotoğraf var ki kamyon sahibi neredeyse protokolde mülki erkânı bile gölgede bırakacak bir yetkinlikte poz

vermiştir. Bu ilginç fotoğraf Sönmez Karabulut'un arşivinden alınmış Vali, Belediye Başkanı, Şöför Bey, diye altına not düşülmüş fotoğrafın soldan birinci sırasında duran kişi Cevdet Yörüktür. Şöför bey'e bakılırsa filinta gibi grant tuvalet içinde, saçları parıl parıl parlayan hali insana o dönemde insanların Mektebi Mülkiyeyi bitirip Vali olacağına şöför bey olmak varmış. diyesi geliyor.

Ben o yıllardan kalma İngiliz Thames' marka kamyonların Van'da eski evlerin eski bahçelerin kıyısına bırakılmış güneşin, karın, yağmurun altında kaportaları iyice ağarmış hallerini ancak yetmişli yılların ortalarında gördüm. Artık tamir etmekten sahibine gına gelmiş ne halin varsa gör diye terk edilmiş emektarlar, yetmişli yılların ortasında sokak ve mahalle arasında biz çocukların direksiyonunda ilk şöförlüğümüzü temrin ettiğimiz yıllardı.

1953'lü yıllarının Van çarşısında şöyle bir tarihi yolculuk yaparsak O dönemde Cumhuriyet caddesinde bulunan Tan Kiraathanesinde İrem Lokantası'nda insanların demokrasi Şeflik dönemini hararetli bir atmosfer içinde tartıştığı yıllardır. Yine Tek parti döneminden kalma Şapka Kanunu'nun kararlılıkta uygulandığı o yıllarda. Ömründe ilk kez ken-

te inmiş takkeli sarıklı köylülerin muhtemelen ne on üç yıllık Şapka Kanunu'ndan ne de otuz yıllık Cumhuriyet'ten haberi olmayan köylülerin Cumhuriyet caddesinde yaka paça derdest edilip müdde-i umumun (savcının) önüne götürüldüğü yıllardır. Şapka korkusu insanların yaşamında o denli yer etmiş olmalı ki köylü vatandaşlarımız 1980'li yılların başına kadar Van'da Cumhuriyet caddesinde görünmediklerini bizim kuşağın insanları hatırlayacaklardır. Galiba Maxim Gorki "Dünyanın her yerinde köylüler aynıdır" derken evrensel bir gerçeği de bize bildiriyordu. Köylüler bir şeyi tutumu kolay kolay bırakmazlar bu ister şapka olsun ister parti. Şimdilerde aradan yetmiş yıl geçmesine karşın köylülerimizin şapkayı neden başlarından çıkarmadıklarını halen anlamış değilim.

1950'li yıllarda otomobil birkaç insanın dışında herkesin sahip olmadığı lüks bir ayrıcalık olduğundan. Münakâle kamyon kasalarında yapılmaktaydı. O yıllarda yolcu ve yük kavramının birbirinden tam ayırmadığını hatırlatmakta yarar var. Kamyon kasalarında yolculuk yapan insanlara ancak bir koliye gösterilecek kadar bir nezaketin gösterildiğini söylersek abartmış olmayız.

Şöför mahalli'nde yolculuk etmek sınıfsal bir ayrıcalık olduğundan. Bu mahalde ancak kentin ileri gelenleri yolculuk yapabilmekteydi O yıllarda insanlar kamyon kasasında yolculuk yaparken rüzgarın etkisiyle uçan şapkayı yakalamak için kendini seyir halindeki kamyonun altına atıp soluğu memleket hastanesinde alanların sayısının hiç de azımsanmayacak kadar çok olduğunu söylersem şapka'nın ne derece önemli bir nesne olduğu daha iyi anlaşılabilir olur

O dönemin politik atmosferine tekrar geri dönersek. İkinci Dünya Savaşı Sonrası Amerika'nın Batı Avrupa ülkelerinde yükselen sosyalist dalgaya karşı Marshall yardımıyla bu ülkelerin ekonomilerini ayağa kaldırmaya çalıştığı yıllarda Türkiye'yi Sovyetler Birliği'ne karşı Nato'nun ileri karakolu konumunda stratejik öneminden kaynaklı bu yardımlardan Türkiye'de payına düşeni alır.

İkinci dünya savaşı sonrası soğuk savaşın egemen olduğu o yıllarda Marshall planıyla yardımların ülkenin bütün kentlerine dağıtıldığı yıllar. Kenan Ağâh'ın yaşadığı yıllardır. O yıllarda Ağâh efendinin soğuk savaştan haberi var mıydı

bilmiyorum ama. O dönemin kuşağının hafızalarında "kızıl" kelimesinin bütün izdüşümleriyle hiç te iyi çağrışımlar yapmadığı siyasal tarihimize bilinen bir gerçektir.

Amerika'nın Marshall planıyla tarımda makinalaşmanın ve Amerikan yardımlarının yapıldığı yıllar ne ilginçtir ki aynı zamanda Van'da bir umumi helâ sıkıntısının gündemde olduğu yıllardır. Belediye reisimiz Demokrat Partili Şükrü Kösereisoğlu Van'a gönderilen Amerikan zirai ekipmanlarını Demokrat Parti'nin o bilinen popülist tavrıyla Van'da iki ay boyunca hükümet binasının önünde sergiler. Akşamları bu aletler belediye yetkililerince üstleri brandayla örtülür. Başına bir zabıta koyularak muhafaza edilirmiş. Bir yaz akşamı çarşıda bir köylü vatandaşın sıkışınca akşamın karanlığından da istifade ederek zula yer olarak bu aletlerin arkasını uygun görüp küçük abdestini tam alacakken belediye zabıtasına yakalanması Van'da Demokrat Parti ile CHP arasında politik bir kriz oluşturur. Demokrat partililer bunun bir CHP li olduğunu ileri sürerek kendi icraatlarına hakaret ve tezyif edildiği yollu bir açıklama yaparken, Tek partili yıllarda iki dönem belediye reisliği yapan aynı zamanda Van'ın

ilk müdahitlerinden de sayılan Şaban Boysan'ın bunun politik bir kriz değil umumi helâ krizi olduğunu bunun sorumlusunun da DP'li belediye olduğunu. Van'a bir umumi helâ yapacağına iki ay boyunca Amerikan alet ve edavatlarını büyük bir marifetmiş gibi hükümet meydanında sergilenmesinin Van'a ne gibi bir faydasının olduğunu sarkastik bir üslupla sorgular.

İki parti arasındaki politik krize sebebiyet veren vatandaşın hangi siyasal cenahtan olduğunu merak eden hemşehrilerimiz Bu vatandaşın partiler hakkında Rahmetli Ahmet Kuralkan'a verdiği cevap kentimizin siyasal tarihinde yarattığı olay kadar ilginçtir. Ahmet Kuralkan'ın bu vatandaşın partiler hakkında ne düşündüğünü sorunca "Partisiz vilâyet köyneksiz insana benzer" diye yanıt verir. O günün koşullarında ortalama vatandaşın politik bilinç ve kültürünü de yansıtan bu cümlelerin günümüz Van'ı içinde çok yabancı bir yargı olduğu söylenebilir mi?

Bugün kent düzlemindeki siyaset tarzı ve üslubunun 1950' li yıllardaki bu politik bilinçten daha ileri olduğunu gösterir her hangi bir kanıt varmıdır? Şimdilerde Van'da siyasal bilinç ve kültür dar sığ projersiz vizyonsuz. Gündelik çıkarlar üzerine kurulmuş. Aşiret ve comonüter yapılar arasında gidip gelen bir anlayışın uzantısı olarak kentdeki en sağından en soluna kadar siyasal etkinliklerin temel bileşenlerini oluşturduğunu kim inkar edebilir.

Kentin geleceği hakkında toplumsal duyarlılığı ön plana alan toplumsal düzeyde yapısal projeler üretecek bir kent geleneği ve kentlilik bilincini her defasında üretecek ve yaşatacak ve bunu ilişki biçimine dönüştürecek donanımlı, beyin konforuna sahip politikos'larımız o kentin neresindedirler?